

IV. Úkoly a příklady k tématu Aristotelovo pojetí spravedlnosti.

1. Úkol

Vysvětlete na základě této ukázky

a) proč představuje Aristoteles spravedlnost jako sociální ctnost

b) co rozumí Aristoteles pod celou a částečnou spravedlností

c) jak chápe Aristoteles vyrovnávací spravedlnost (vysvětlete jak k této formě spravedlnosti dospívá a proč?)

d) jak chápe spravedlnost distributivní (vysvětlete jak k této formě spravedlnosti dospívá a proč)

Naše ukázka je z práce: Aristotelés: Etika Níkomachova. 2. vyd., Praha 1996. Kniha pátá, str. 122 - 132 a str. 136 - 141.

Kniha pátá

Spravedlnost a právo

3. Spravedlnost celá

Ježto se člověk, který si počíná protizákonně, ukázal jako nespravedlivý, člověk pak, jenž zákonů dbá, jako spravedlivý, jest zjevné, že vše zákonné jest jaksi spravedlivé; co totiž jest ustanoveno mocí zákonodárnou, jest zákonné, a všechno to nazýváme spravedlivým. Zákony pak mluví o všem, ježto hledí k tomu, co prospívá buď všem (nebo lidem vynikajícím) nebo předním, a to buď podle ctnosti anebo podle jiné nějaké vynikající vlastnosti; a tak v jednom smyslu nazýváme spravedlivým to, co v občanském společenství působí a zachovává blaženost a její části. Zákon však přikazuje prováděti výkony jak statečnosti, například neopouštěti šiku, neutíkati, neodhazovati zbraně, tak také uměřenosti, například necizoložiti a nedopouštěti se násilí, a klidnosti, například nebíti a nepomlouvati, a podobně také v ostatních ctnostech a špatnostech jedno přikazuje, druhé zakazuje, a to správně, je-li sám správně vypracován, nesprávně, je-li ukvapen.

Tato spravedlnost tedy jest ctnost dokonalá, ale nikoli prostě, nýbrž vzhledem k druhému. A proto se často zdá, že spravedlnost jest ctností nejpřednější a ani večerní záře, ani jitřní není tak obdivuhodná. Proto také přísloví praví: *Ve spravedlnosti ctnost jest ukryta všechna.*

A jest nejvíce dokonalou ctností, protože jest užíváním dokonalé ctnosti, dokonalou jest však proto, že ten, kdo ji má, dovede ctností užívati i vůči druhému, a nikoli jen pro sebe; neboť mnozí dovedou ctností užívati ve vlastních záležitostech, v těch však, které se vztahují k druhému, nedovedou. A proto se zdá, že pravdu má výrok Biantův, že "vláda ukazuje muže". Neboť ten, kdo jest vládcem, má již vztah k druhému a ke společnosti. Právě proto se také zdá, že spravedlnost jediná z ctností jest cizím dobrem, ježto se vztahuje k druhému; koná totiž to, co prospívá jinému, buď vládcí nebo spoluobčanu. Nejhorší jest tedy ten, kdo užívá špatnosti vůči sobě i vůči přátelům, nejlepší pak ten, kdo užívá ctností ne tak vůči sobě, jako vůči druhému; neboť toto jest věc nesnadná.

Tato spravedlnost tedy není částí ctností, nýbrž celou ctností, ani naopak nespravedlnost není částí špatnosti, nýbrž celou špatností - čím se liší ctnost a tato spravedlnost, vyplývá z toho, co bylo řečeno; jest to totiž, jejich pojem však není tentýž, nýbrž, pokud se vztahuje k druhému, jest to spravedlnost, a pokud jest to takový stav, jest to ctnost prostě.

4. Spravedlnost částečná

Hledáme však spravedlnost, která jest částí ctností. Jest totiž taková, jak jsme řekli. A stejně jest i nespravedlnost, která jest částí. A toho, že jest taková, známkou jest toto: ten, kdo se dopouští některé z ostatních špatností, jedná sice nespravedlivě, ale nic si neosobuje na úkor druhého, například ten, kdo odhodil štít ze zbabělosti nebo ze zločinnosti zlořečil anebo z lakoty odepřel pomoci; osobuje-li si však více, nedopouští se často žádné z takových vad ani jich všech, ovšem dopouští se určité špatnosti - vždyť ho haníme -, totiž nespravedlnosti. Jest tedy jiná jakási nespravedlnost jako část té celé, a jakási bezpráví jako část celého bezpráví, totiž protizákonnosti.

Dále, když jeden cizoloží pro zisk a přijme jej, druhý pak ještě za to peníze vydává a tím pro svou žádost bere škodu, zdá se, že tento jest asi spíše nevázaný než zistný, onen pak spíše nespravedlivý, nikoli nevázaný. Patrně tedy, že pro ten zisk.

Dále, všechna ta protizákonná jednání dají se uvésti vždy na určitou špatnost, například cizoložství a nevázanost,

útěk z řady na zbabělost, ublížení na těle na hněv, nedovolený zisk však na žádnou jinou špatnost, jenom na nespravedlnost.

A tak jest zřejmo, že mimo celou nespravedlnost jest jakási jiná nespravedlnost částečná, s onou stejnojmenná, protože jejich výměr náleží témuž rodu; obě totiž mají svůj hlavní význam ve vztahu k druhému, jenže jedna se vztahuje ke cti nebo k penězům nebo k sebezáchově, anebo, kdybychom pro to měli jeden výraz, k tomu všemu, a to pro libost ze zisku, kdežto druhá se vztahuje ke všemu, co platí o člověku ctnostném.

5. Částečná spravedlnost rozdělicí a opravná

Jest tedy zjevno, že jest spravedlností více a že vedle ctnosti celé jest ještě jiná spravedlnost; jest třeba zkoumati, která jest to a jaká. Určili jsme, že bezprávím jest to, co jest proti zákonu a co nešetří rovnosti, právem pak zákonost a rovnost. Protizákonosti odpovídá ona nespravedlnost, o které byla dříve řeč; ježto však nerovnost a protizákonost nejsou stejné, nýbrž různé jako části celku - neboť nerovnost jest každá protizákoná, ale ne každá protizákonost jest nerovností -, tedy ani bezpráví a nespravedlnost nejsou s oněmi stejné, nýbrž různé, jedno jako částí, druhé jako celek - neboť tato nespravedlnost jest částí celé nespravedlnosti, a podobně i tato spravedlnost jest částí celé spravedlnosti -, takže jest nutno mluvíti také o té spravedlnosti částečné i o částečné nespravedlnosti a rovněž tak o příslušném právu a bezpráví. Zanechejme tedy pojednání o spravedlnosti a nespravedlnosti, která se vztahuje k celé ctnosti vůbec, z nichž ona jest užíváním celé ctnosti vůči jinému, tato užíváním špatnosti, a také pojednání o právu a bezpráví, které zřejmě jest třeba určovati podle oněch - neboť téměř většina zákonných skutků jsou skutky celé ctnosti; zákon totiž prikazuje žiti podle každé ctnosti a každou špatnost zakazuje; celou tu ctnost pak vytvoříti jest úkolem zákonných předpisů, které řídí veřejnou výchovu; později bude třeba objasniti, zda výchova soukromá, podle které jest člověk dobrý prostě, náleží nauce politické, či jiné, neboť není to snad totéž, býti dobrým člověkem a býti dobrým občanem vůbec.

Jedním druhem částečné spravedlnosti a jí příslušného práva jest ten, který se týká rozdělování poct nebo peněz anebo ostatních statků, které lze rozdělití účastníkům občanství - neboť v tom může býti jeden druhému roven i neroven -, jiný její druh jest opravný ve směnách. Tento pak má dvě části; směny jsou totiž buď dobrovolné nebo nedobrovolné, dobrovolné jsou například prodej, koupě, půjčka, zástava, užívání, uschování, nájem - dobrovolnými se nazývají, protože základ těch směn jest dobrovolný -, z nedobrovolných pak jedny jsou tajné, například krádež, cizoložství, travičství, kuplířství, podvod, zákeřná vražda, krivě svědectví, druhé jsou násilné, například pohana, vězení, zabití, loupež, zmrzačení, utržení na cti, urážka.

6. Spravedlnost rozdělicí

Ježto člověk nespravedlivý nešetří rovnosti a bezpráví jest nerovnost, jest zjevno, že pro nerovnost jest i nějaký střed. A tím jest rovnost; v kterém jednání totiž jest více a méně, v tom jest i rovnost. Je-li tedy bezpráví nerovností, jest právo rovností, což jest každému jasno i bez důkazů. A když rovnost jest středem, bude jakýmsi středem i právo.

Rovnost jest možná nejméně ve dvou věcech. Právo tedy jest nutně středem a rovností i vzhledem k věci i vzhledem k osobám, a jako střed musí býti středem mezi něčím - a to jest více a méně -, jako rovnost jest rovností mezi dvěma věcmi a jako spravedlivé jest spravedlivé pro někoho. Nutně tedy právo vyžaduje počtu nejméně čtyř; neboť jsou dvě osoby, pro něž jest právo, a dvě věci, v nichž se jim přiznává. A totéž bude u rovnosti co do osob a věcí; neboť jaký jest poměr tam, takový jest i tu; nejsou-li totiž lidé rovni, nebudou míti rovně, avšak odtud ty půtky a stížnosti, kdykoli buď rovni nerovné anebo nerovní rovné mají a užívají ho. To vyplývá i z ohledu na osobní hodnotu; všichni totiž souhlasí v tom, že právo v rozdělování se má díti podle osobní hodnoty, ale nikdo nerozumí hodnotou totéž, nýbrž demokraté ji vidí ve svobodě, oligarchové v bohatství, jiní v urozenosti, aristokraté v duševní zdatnosti.

Právo jest tedy jakousi úměrou. Úměra totiž jest vlastní nejen číslu prostému, nýbrž číslu vůbec; neboť úměra jest rovnost poměrů a vyžaduje nejméně čtyř členů. Jest jasno, že jednoduchá úměra má čtyři členy; ale také úměra spojitá. Neboť jednoho členu užívá jako dvou a klade je dvakrát, například v úměře: jako se má A ku B, tak se má B ku C; B se tedy uvádí dvakrát, takže bude-li B položeno dvakrát, dostaneme čtyři členy úměry.

Tak tedy i právo vyžaduje čtyř členů a důvod jest tentýž; jest totiž rozděleno stejně, komu co náleží. Jako se tedy má A ku B, tak se bude míti C ku D, a tedy také záměnou: A má se ku C, jako se má B ku D. A tak i součet jednoho poměru se má k součtu poměru druhého, jako se k sobě mají jejich sčítanci; a když se to tak sestaví, sestaví se to spravedlivě.

7. Spravedlnost opravná

V tom tedy, že A jest stejno s C a B s D, jest spravedlnost v rozdělování, a spravedlnost ta jest středem toho, co není úměrné; úměrně totiž jest středem, spravedlnost pak jest úměrná. Matematikové nazývají takovou úměru

geometrickou; neboť v geometrické úměře se má celek k celku, jako se má člen k členu. Tato úměra však není spojitá; neboť osoba a věc není v ní dle čísla jedno.

Právo jest tedy touto úměrou, bezpráví jest však proti úměře. Jest tu tedy buď více, anebo méně. A to se také skutečně děje; ten totiž, kdo bezpráví činí, má více dobra, a ten, kdo bezpráví snáší, má ho méně. U zla jest opak; menší zlo totiž v poměru ke zlu většímu se stává dobrem; neboť menší zlo jest milejší než větší, a co jest milé, jest dobro, a co jest více milé, jest větší dobro.

To tedy jest jeden druh spravedlnosti, zbývající jest opravný, který bývá ve směnách dobrovolných i nedobrovolných. Toto právo má jinou tvářnost než to dřívější. Neboť spravedlnost, která rozdílí to, co jest společné, děje se vždy podle uvedené úměry - kdyby se totiž rozdílění dalo ze společných peněz, bude se díti v tom poměru, v jakém jsou vklady; a právo, tomuto právu protivné, jest proti úměře -; avšak právo ve směnách jest sice rovnost a bezpráví nerovnost, nikoli však podle oné úměrnosti, nýbrž podle aritmetické. Nezáleží totiž na tom, zda dobrý člověk oloupil špatného anebo špatný dobrého, ani zda se cizoložství dopustil dobrý člověk anebo špatný; nýbrž zákon hledí pouze k rozdílu škody - a s osobami zachází jako s rovnými -, že totiž jeden bezpráví činí, druhý je snáší, a že jeden uškodil a druhý byl poškozen. A tak soudce se pokouší vyrovnati tuto nespravedlivou nerovnost; neboť když jeden byl zraněn a druhý ho zranil, anebo když jeden zabil a druhý byl zabit, tak nastává nerovné rozdělení mezi tím, kdo bezpráví utrpěl a mezi tím, kdo je způsobil; i snaží se soudce nerovnost vyrovnati pokutou a tak zbavuje pachatele zisku. V takových věcech totiž, i když některé nemají vlastního jména, mluví se takřka prostě o zisku, například o zisku toho, kdo zranil, a o ztrátě toho, kdo zranění utrpěl; ale jakmile byla křivda vyrovnána, nazývá se onen ztrátou, tato ziskem.

A tak rovnost jest středem mezi více a méně, zisk pak a pokuta jsou více a méně ve směru opačném, více dobra totiž a méně zla jest ziskem, opak toho jest ztrátou; středem toho byla rovnost, a to nazýváme právem; a tak opravná spravedlnost bude asi středem mezi ztrátou a ziskem.

Proto se také lidé v pochybných případech utíkají k soudci. Jíti však k soudci znamená jíti k právu; soudce totiž chce býti takřka živým právem; i hledají soudce jako střed a někteří lidé ho nazývají prostředníkem v přesvědčení, že dosáhnou práva, dosáhnou-li středu. Právo jest tedy jakýmsi středem, jak jím jest také soudce. Soudce pak porovnává, a jako když přímka jest rozdělena na nestejně díly, odnímá od většího dílu část, o kterou jest větší než polovice, a přidává ji k dílu menšímu. Když se však celek rozdělí na dva díly, tu každý říká, že má své, dostane-li rovný díl. Rovnost pak jest střed mezi více a méně podle aritmetického poměru. Proto se také právo nazývá dikaión, protože jest dichá (dvojdílně), jako kdyby někdo řekl dichaión, a místo dikastés (soudce) kdyby řekl dichastés. Kdyby totiž od dvou rovných velikostí jedna byla o část zmenšena a druhá o tutéž část zvětšena, bude tato onu převyšovati o tyto obě části; kdyby jedna byla pouze zmenšena, aniž by druhá byla zvětšena, převyšovala by tato onu jenom jednou. Převyšuje tedy střed jednou částí a střed převyšuje zmenšenou velikost také jednou. Podle toho tedy poznáváme, co třeba ubrati tomu, kdo má příliš mnoho, a co třeba přidati tomu, kdo má příliš málo; tomu totiž, kdo má příliš málo, jest třeba přidati tolik, oč onen převyšuje střed, a tomu, kdo má nejvíce, jest třeba ubrati tolik, oč jím střed jest převyšán.

Přímky AA, BB, CC buďtež si rovny; od AA uberme AE a přidejme k CC jako CD, takže celá přímka DCC bude o CD a CF větší než přímka EA; tedy o CD bude větší než BB.

Jména ztráty a zisku jsou pak vzata z dobrovolné výměny. Míti totiž více než své znamená získati, a má-li kdo méně, než měl původně, znamená míti ztrátu, například v koupi a prodeji a v čemkoli jiném zákon dal svolení; kdykoli však někdo nemá ani více, ani méně, než čeho sám dosáhl, říká se, že má své a že nemá ani ztráty, ani zisku.

Proto spravedlivo jest středem mezi ziskem a ztrátou také ve věcech, které nejsou dobrovolné, totiž že někdo má dříve i později to, co jest rovné.

Úkol č. 1

Najdete na základě uvedeného úryvku odpovědi na tyto otázky:

- na základě jaké vlastnosti charakterizuje Aristoteles spravedlnost?
.....
- Jak chápe celou spravedlnost?.....
- Jak chápe částečnou spravedlnost a jaké její formy vymezuje?.....
- Jaké vztahy upravuje distributivní spravedlnost?.....

e) Jaké vztahy upravuje vyrovnávající (opravná) spravedlnost?

.....

Úkol č.2

Analyzujte význam následujících kritérií a principů:

- i) "každému co jeho jest"
- ii) "rovnost před zákonem"
- iii) "oko za oko, zub za zub"
- iv) "co nechceš, aby bylo tobě činěno, nečiň jinému"